

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ІНШОНАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ**

Автор статті обґрунтовує думку про те, що українська мовна політика повинна будуватися на врахуванні нерозривного зв'язку національної мови та національної культури. Тому саме знання семантики національної культури та мови в їхній єдності сприятиме формуванню україномовного мислення особи та поліпшенню екології української мови в державі.

Ключові слова: національна мова, національна культура, мовне мислення, екологія мови.

Автор статьи обосновывает мысль о том, что украинская языковая политика должна строиться с учетом неразрывной связи национальной культуры с национальным языком. Поэтому именно знание семантики национальной культуры и языка в их единстве будет способствовать формированию украиноязычного мышления личности и улучшению экологии национального языка в государстве.

Ключевые слова: национальный язык, национальная культура, языковое мышление, экология языка.

The author substantiates the idea that the Ukrainian language policy should be provided keeping in mind indissoluble connection of the national culture with national language. Thus, it is knowledge of the semantics of the national culture and language in their unity, which will contribute to a Ukrainian-thinking individual and improvement of the national language environment in the state.

Keywords: national language, national culture, language thinking, language environment.

Мовна ситуація в Україні характеризується білінгвізмом на мовному рівні та протистоянням української культури російській та англomовній на рівні суспільної психології. Це зумовлено історичними обставинами. Як відомо, становлення української нації відбувалося у межах інших держав – Литовського князівства, Польщі, Росії та Австро-Угорщини. Все це зумовило явища полікультурності українського суспільства. Культура України синтезує в собі ознаки західної і східної світової культури. Але цей синтез не механічний, а своєрідний національний прояв духовного розвитку української історії. Саме знання етнічної історії дає можливість зрозуміти, чому Україна і не Росія, і не Європа, бо вона пройшла осібний шлях історичного розвитку. Свого часу, М.С. Грушевський саме це зазначав в своїй роботі «Початки громадянства: генетична соціологія» [1: 52]. Слід зауважити, що українці на Сході і Заході по-різному виборювали самобутність розвитку та існування етнічної мови і культури. Політична верхівка Російської імперії намагалася асимілювати українців до росіян шляхом заперечення їх окремішнього походження та історичного розвитку. В Галичині суспільна свідомість українців розвивалася шляхом

© Цицалюк Н.М., 2011

виборювання політичної незалежності, бо фактори асиміляції українців в межах Австро-Угорської імперії були відсутні.

Сучасний якісний стан української мови в східних і західних регіонах різний. Українська мова, яка протягом століть знищувалася шляхом русифікації не лише в часи Російської імперії, але й в радянській державі, здобула низький статус. Це послабило її опір до різних чужорідних впливів. Епоха глобалізації поглибила це явище, що призводить до масового проникнення іншомовних елементів і веде до психолінгвістичної залежності носіїв мови від іншомовних впливів. Це виявляється в тому, що русизми та англізми масово заповнюють сторінки преси, рекламу, масову культуру. Не лише мова, а й мовне мислення перестають бути національними. Знижується рівень культури мови редакторів, перекладачів, дикторів, артистів. Русифікується фонетика, орфоєпія. Мова засобів масової інформації перестає бути еталоном мовлення і мовного мислення. Все це зумовлено відсутністю мовної політики в державі. Навіть закону про державність української мови чиниться опір. Крім лексики, українська мова преси, ЗМІ та окремих мовців рясніє ідіоматичними та асоціативними русизмами. А це зумовлено тим, що у мисленні мовців відсутні образи національної культурної спадщини, тому замість українських прислів'їв та приказок вживаються кальки російських. Таким чином, як ми бачимо, мовна політика повинна бути спрямована на розповсюдження української культурної спадщини.

Зasadничою основою національної культури будь-якого народу є мова. Проблема української мови не випадково стоїть у центрі багатьох публікацій в сучасній Україні. З цього питання вже існують численні наукові дослідження, аналітичні публікації і таке інше. Написано і сказано за 20 років незалежності багато, але до цього часу не згасає гостра полеміка з приводу не лише державного статусу української мови, а й україномовної освіти, впровадження української мови в усі сфери духовного життя суспільства, взаємодії української та російської мови. На нашу думку, це не випадково. Свого часу М. Гайдеггер, відомий німецький філософ, зазначав: «Сутність мови не може бути зрозумілою жодною наукою. Бо вона є таїна всіх таємниць» [2: 170].

Проблема утвердження статусу державності української мови здебільшого спирається на політичну та філологічну аргументацію необхідності і закономірності цього. Політичні фактори сучасності, а саме космополітичний глобалізм, призводить до того, що ідея інтернаціоналізму радянських часів конвертується, під виглядом боротьби з ксенофобією, в нову форму українофобії. Таким чином, політична закономірність фактору державності української мови переходить на поле боротьби з українізацією. Зауважимо, не з русифікацією, а саме, що парадоксально, з українізацією. Філологічна аргументація пов'язана з інформативним простором, а саме мовною культурою, почуттям слова, здатністю вірно висловлювати думки, мистецтвом слова в усіх сферах діяльності, тобто все те, що становить предмет філологічних наук, нівелюється тим, що повністю може бути заміщеним відповідними засобами російської мови. Отже, визначення проблеми статусу української мови засобами філологічних аргументів не стає переконливим саме через вужку спеціалізацію таких підходів. Суспільна ситуація навколо цієї проблеми становить собою результат історичного протистояння українців московським, польським, австрійським, угорським, чеським, румунським колонізаторам. В ході цих обставин, українська мова була функціонально обмежена, мала занижений суспільний статус.

Тому основною ідеєю обстоювання власної мови українською інтелігенцією стала про-світницька діяльність зі збереження її шляхом пояснення унікальності та пошанування як засобу захисту національної ідентичності. На цьому шляху доводилось аналізувати такі якості української мови, як милозвучність, багатство лірики, пісенну мелодійність та інш. Саме ці моменти визначали специфіку української мови у вузько-філологічних межах. Але мова має широкі аспекти взаємодії з естетикою, етикою, філософією не лише як комунікативний засіб, а й функціональний носій спеціальної інформації. Сталося так, що цей аспект функціонування мови в українській історії опанувала російська мова. Таким чином, повстає питання про функціональне співвідношення української і російської мови на сучасному етапі історичного розвитку української державності. Все це відбувається на тлі того, що в наш час все ширшого розповсюдження набуває ідея полікультурного світу. Отже, нівелюється проблема збереження національно-культурної ідентичності в сучасному світовому просторі. В українському суспільстві, як уже зазначалось, провідні позиції історично опановано російською мовою. Українська мова в цій ситуації отримує статус непрестижної, її функціонування звукується. Тим самим, ідеї полікультурного світу, так званого мультикультуризму, а саме змішання культур з метою взаємного проникнення та розвитку в руслі глобальної масової культури, в сучасній Україні є шляхом до остаточного нівелювання в суспільній психології функціонального значення української мови, а отже і її статусу державної. В цих умовах мовна політика в Україні повинна спрямовуватися не на мультикультуристську концепцію, а на ідею екології мови [3: 357-358]. Екологічна спрямованість мовної політики передбачає аналіз умов, що впливають на функціонування і розвиток державної мови, а саме аналіз ставлення до державної мови в середовищі її функціонування, аналіз мовного середовища окремої особи у суспільстві, аналіз вживання національної мови в порівнянні з іншими мовами. Як засвідчує практика застосування ідеї екології мови в Польщі, такий підхід сприяє процесу національного державотворення та зміцненню стана національної мови в країні.

Без захисної мовної політики з боку держави українська національна мова не може успішно витримати конкуренцію з російською мовою і в сфері культури. Кожен з окремих видів культури – живопис, музика, архітектура та інші види мистецтва – становить окремішній знаково-символічний текст, що має автономізовану мову цього виду культури. На відміну від цього, мовні тексти літератури, науки, можуть бути перекладені на інші мови. Коли йдеться про співвідношення українських та російських наукових, художніх, публіцистичних мовних текстів, то переважають російськомовні джерела. Таким чином, в сфері культури особистість може функціонально обійтись в сучасному суспільстві без володіння українським мовленням, тим більше, що корпус російської і української лексики має багато спільних рис та семантичних ознак.

Але без практичного функціонування українська культура слова не лише не може розвиватись, але приречена на зникання. В співвідношенні національної та інонаціональної культури саме володіння відповідно мовою тієї чи іншої нації дозволяє зрозуміти тексти національної культури і, навпаки, розуміння текстів національної культури сприяє активному оволодінню, скажемо, українською мовою. Михайло Драгоманов свого часу зазначав, що справа мови дуже важлива, але голими фразами про нашу «милу, красну мову» протистояти іншим мовам не можливо. Вагу української мови можна під-

няти, працюючи над літературою, яка б замінила народу у більшості життєвих ситуацій чужі мови. Цю думку підкреслює в своїй статті В.В. Тригубенко [4]. Поряд з думками М. Драгоманова Тригубенко наводить висловлювання У. Маккея про «містику рідної мови», про те, що сама мова «визначає життєвий світогляд» людини, її психіку по асоціації з «найглибшими емоціями людей, які у своїй сукупності складають душу нації» [4: 247]. Цей взаємозв'язок з національною психологією мови і культури народу становить категоричну імперативну вимогу знання особистістю національної культури. Саме володіння термінологією національної культури може сприяти активному впровадженню в життя суспільства української мови в сучасному оточенні експансії явищ інонаціональної, не лише російської, але й англійської та інших культур. Отже, державна політика підтримки української мови та україномовної освіти повинна одночасно бути спрямованою на національно-культурне відродження України.

Політика підтримки національної мови і культури є необхідною складовою процесу державотворення в Україні, бо мова є «основним, найяскравішим і стійким показником етносу» [5: 34]. Мова – показник онтологічного існування народу в єдності сучасної і минулої історії його розвитку. Як зазначає Ортега-і-Гассет про стійкість національних традицій в історії, «це й означає бути людиною. Успадковуючи минуле, жити майбутнім, тобто справді перебувати в сучасному» [6]. Українське суспільство має всі підстави вимагати, щоб влада вдалася до конструктивних методичних дій у сфері мовної політики в умовах співіснування національної та інонаціональної культур в державі. Ці процеси повинні здійснюватися без «шокової терапії», але неухильно. В той же час треба зважати на реалії суспільного розвитку. А саме на те, що на більшій частині пострадянського простору встановилася викривлена система морально-етичних, правових та економічних цінностей і пріоритетів. Як зазначає в своїх дослідженнях В.П. Андрущенко, реальністю в сучасній Україні є «...безладдя й безвідповідальність, які руйнують матеріальні й духовні цінності» [7: 7].

До цих негативних факторів сучасного суспільного розвитку слід додати розмивання усталеного набору ціннісних орієнтирів, моральних регуляторів, девіантну поведінку, що змішується на ціннісній шкалі у бік норми, і, навпаки, те, що традиційні норми поведінки перестають сприйматися як загальнообов'язані. Разом з цим слід враховувати, що взаємодія людини та світу все більше зсувається з фізичного рівня на інформаційний. В цій ситуації зростає філософська складова у визначенні мовної та культурної політики, виконуючи впорядковуючу та вдосконалюючу функції усвідомлення тих проблем, що виникають [8: 175].

Мова і культура кожного народу становлять пов'язані між собою семіотичні системи, які мають план змісту і план вираження. Саме це і відрізняє зв'язок національної мови і національної культури від зв'язків мови будь-якої нації з інонаціональною культурою. Їхня семантика відрізняється і змістовно і виражально. Зараз ми стали свідками появи нової науки – лінгвокультурології, яка доводить, що культура становить собою національне явище, а тому у кожній нації існує мова національної культури. Не засвоївши мову національної культури, дуже важко зрозуміти і мовні тексти будь-якого народу. Свідченням цього, є труднощі перекладу літературних текстів. «Саме фразеологія, що відображає віковичний досвід народу, своєрідність його матеріальної і духовної культури,

надає текстам неповторний національний колорит, оскільки спирається на реалії, відомі лише цьому народу, представникам цієї нації», - пише в своєму дослідженні «Сприйняття тексту і відтворення картини світу різних національних культур у процесі перекладу» А.Басова [9: 8]. На нашу думку, в ситуації сучасної української реальності, коли в суспільстві існує білінгвізм української і російської мови, необхідно мовну політику реалізовувати на лінгвокультурологічних принципах, застосовуючи ці підходи і в сфері шкільної та вузівської освіти. Такі підходи вимагають врахування всіх новітніх досягнень лінгвістики, психології, філософії, національної історії та культурології. Лінгвокультурологічна концепція мовної політики вимагає впровадження таких освітніх технологій, які б спиралася на взаємодію мовних, етнокультурологічних і етнопсихологічних факторів з метою осягнення «цілісних комплексів культурних традицій, котрі відбилися і закріпилися в національній мові» [10].

Мовна політика української держави, виходячи з вказаних закономірностей, повинна впливати на освіту таким чином, щоб, починаючи зі школи, формувати у учнів і студентів україномовне мислення, а не лише володіння українською мовою на рівні пасивного розуміння. Саме формування україномовного мислення вимагає поглибленого вивчення української культури на лінгвокультурологічному, а не полікультурному рівні. Тільки оволодіння семантикою національної, а не інонаціональної культури, сприятиме утвердженню української мови як державної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М.С. Початки громадянства: генетична соціологія – Прага, 1921.
2. Гайдегер М. Разговор на проселочной дороге – М.: 1991.
3. Цицалюк Н. Актуальні питання функціонування української словесності в культурно-комунікативному просторі держави // Мова і Культура: наук. часопис. – К.: 2009. – Вип. 12. – С. 354-358.
4. Тригубенко В.В. Підготовка майбутнього вчителя до формування загальнолюдських і національних духовних цінностей // Історико-педагогічні студії: наук. часопис. – К.: 2011. – Вип. 5. – С. 247
5. Толстой Н.И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике – М.: 1995.
6. Ортега-и-Гассет Х. В гуще грозы // Иностранная литература. – 1998. - № 3.
7. Андрущенко В.П. Організоване суспільство: перспектива для України // Генеза. – 2006. - № 1 (11). – С.7
8. Матвієнко П.В. Суперечності у розвитку процесів освіти, філософської думки та філософської освіти // Історико-педагогічні студії: наук. часопис. – К.: 2011. – Вип. 5. – С. 175
9. Басова А. Восприятие текста и воссоздание картины мира различных национальных культур в процессе перевода // Язык и культура: науч. издание. – К.: 2001. – Вып. 3. – С. 8
10. Маслов В.А. Введение в лингвокультурологию: учеб. пособие – М.: Наследие, 1997. – 205 с.